

ARTYKUŁY

<http://dx.doi.org/10.15762/ZH.2019.13>

VAIDA KAMUNTAVIČIENĖ
(Uniwersytet Witolda Wielkiego w Kownie)

FILIA KATARZYNEK Z BRANIEWA NA ŻMUDZI
KLASZTOR KATARZYNEK W KROKACH W XVIII WIEKU*

Słowa kluczowe: Żmudź, Kroki, Warmia, Braniewo, XVIII w., Zgromadzenie Sióstr św. Katarzyny

WSTĘP

Należące do posiadłości biskupów żmudzkich Kroki (lit. Krakės), z ufundowanym w połowie XV w. kościołem parafialnym św. Mateusza, w XVII w. stały się siedzibą dekanatu. Chociaż pierwsze wzmianki o Krokach jako miasteczku pochodzą z 1579 r. i targi odbywały się w nich od dawna, to jednak przywilej targowy Kroki otrzymały dopiero 7 IX 1790 r., kiedy ustalono daty trzech jarmarków w ciągu roku: 19 marca (św. Józefa), 29 czerwca (św. Piotra) i 21 września (św. Mateusza)¹.

W 1645 r. Jerzy Tyszkiewicz, biskup żmudzki (1633–1649), ufundował w Krokach klasztor, który w 1673 r. staraniem biskupa żmudzkiego Kazimierza Paca (1667–1695) przejął regułę działającego w biskupstwie warmińskim Zgromadzenia Sióstr św. Katarzyny Dziewicy i Męczennicy², oficjalnie zatwierdzoną dla krokowskiego klasztoru w 1689 r. przez nuncjusza apostolskiego Giacomo Cantelmiego³. O ile katarzynki warmińskie miały regułę w języku

* Artykuł powstał dzięki wsparciu Litewskiej Rady Nauki (Lietuvos mokslo taryba) w ramach projektu nr S-MIP-17-30.

¹ Elmantas MEILUS, *Žemaitijos kunigaikštystės miesteliai XVII a. II pusėje – XVIII a. (raida, gyventojai, amatai, prekyba)*, Vilnius 1997, s. 32, 164.

² Zgromadzenie Sióstr św. Katarzyny Dziewicy i Męczennicy zostało założone w 1571 r. w Braniewie przez Reginę Protmann (1552–1613), która została ogłoszona błogosławioną w 1999 r. Jego członkinie, po złożeniu ślubów prostych: czystości, ubóstwa i posłuszeństwa, były gotowe do służby ludziom, opieki nad cierpiącymi i szerzenia oświaty. W 1583 r. stworzono regułę, która została zreformowana i zatwierdzona przez papieża w 1602 r. Katarzynki z Braniewa założyły kolejne zgromadzenia w Ornece (1586), Lidzbarku Warmińskim (1587) i Reszlu (1593). Te cztery klasztory utworzyły warmińską kongregację katarzynek.

³ Kauno kotryniečių archyvas (Archiwum katarzynek w Kownie, dalej cyt. KKA), b. 1, k. 61v–65. Reguła katarzynek krokowskich z 1673 r. zachowała się w dwóch kopiach w Kauno

niemieckim i łacińskim, to katarzynki krokowskie przetłumaczyły ją na język polski. Zgodnie z wymogami fundacji katarzynkami w Krokach mogły zostać jedynie osoby o pochodzeniu szlacheckim. Ogółem w czasach Wielkiego Księstwa Litewskiego zostały na Żmudzi ufundowane zaledwie dwa klasztory żeńskie: katarzynek w Krokach i benedyktynek w Krożach (1642).

Reguła katarzynek różniła się od reguł klasztorów żeńskich epoki potrydenckiej. W odróżnieniu od benedyktynek i klasztorów o innych tradycjach katarzynki składały tylko śluby proste zamiast uroczystych, we wspólnocie nie dzieliły się na chóry zakonnice (chórzystki i konwerski), nie przestrzegały rygorystycznej klauzury – mogły zgodnie z ustalonymi zasadami wychodzić z klasztoru (poza granice klauzury fizycznej) w celu nauczania albo opieki nad chorymi, łączyły kontemplację z posługą apostolską w społeczeństwie. Stolica Apostolska pod względem prawnym zatwierdziła wspólnotę katarzynek jako kongregację. Jej członkinie powinny być nazywane nie zakonnicami (*moniales*), lecz siostrami (*religiosae*) lub pannami (*virgines*). Badania dowodzą jednak, że w praktyce katarzynki były nazywane po prostu zakonnicami, a ich dom – klasztorem⁴.

Badań dotyczących krokowskich katarzynek nie ma zbyt wiele. Ponieważ Kongregacja św. Katarzyny Dziewicy i Męczennicy powstała w Braniewie, w miejscu, które w różnych okresach historycznych było na terenie plemion pruskich, następnie pod władaniem zakonu krzyżackiego, Polski, Prus i Niemiec, dziejami kongregacji interesowali się historycy z Polski i Niemiec⁵. Jednak Kroki w ich badaniach zajmowały jedynie peryferyjne miejsce, a szczególnie mało uwagi poświęcono okresowi obejmującemu XVIII w. Ważnym

kotryniecią archyvas: KKA, b. 1, k. 61v–65, „Księga osób szlachetnie urodzonych w konwencie wielebnych Panien krokowskich”; KKA, k. 2–11v, „Reguła Panien zakonnych S. Katarzyny Męczenniczki w dyecezyi Zmudzkiej w m. Krokach”.

⁴ Barbara ŚLIWIŃSKA, *Dzieje Zgromadzenia Sióstr Świętej Katarzyny Dziewicy i Męczennicy*, t. 1: 1571–1772, Olsztyn 1998, s. 94.

⁵ Andreas BÖNIGK, *Die Kongregation der Schwestern von der hl. Katharina J. M.*, St Katharina Gruss, Nr. 21: 1933, s. 84–93; Paul BLUDAU, *Die Geschichte der Katharinerinnen der Provinz Litauen*, Braunsberg 1940 (praca przechowywana w Archiwum Prowincjonalnym Sióstr Katarzynek w Braniewie, dalej cyt. APSK, sygn. ZG-G-a-1); *Canonizationis Servae Dei Reginae Protmann gundatricis Congregationis Sororum a S. Catharina V. et M. (1552–1613)*, Roma 1993, s. 529–535; Barbara ŚLIWIŃSKA, *Zgromadzenie sióstr świętej Katarzyny Dziewicy Męczennicy na Litwie (1645–1995)*, *Studia Warmińskie*, t. 33: 1996, s. 273–293; eadem, *Dzieje Zgromadzenia Sióstr Świętej Katarzyny Dziewicy i Męczennicy 1571–1772*, Olsztyn 1996; wydanie drugie: eadem, *Dzieje Zgromadzenia Sióstr Świętej Katarzyny Dziewicy i Męczennicy*, t. 1: 1571–1772, Olsztyn 1998; wydanie trzecie w języku niemieckim: eadem, *Geschichte der Kongregation der Schwestern der heiligen Jungfrau und Martyrin Katharina 1571–1772*, Münster 1999; Relinde MEIWEES, *Von Ostpreußen in die Welt. Die Geschichte der ermländischen Katharinenschwestern (1772–1914)*, Paderborn 2011.

źródłem dla okresu Wielkiego Księstwa Litewskiego jest spis zakonnic katarzynek z Kroków⁶. Można go uzupełnić o analizę innych źródeł, które zostaną zaprezentowane w tym artykule. Badania nad klasztorami żeńskimi w Rzeczypospolitej przeprowadzone przez Małgorzatę Borkowską pozwalają na dokładne zapoznanie się kontekstami życia zakonnego⁷. Na Litwie dane o klasztorze w Krokach można znaleźć w pracach o charakterze ogólnym⁸. Szersze badania nad krokowskimi katarzynkami przeprowadziła Roberta Grigaliūnaitė, która opublikowała artykuł o składzie osobowym klasztoru katarzynek krokowskich w wiekach XVII i XVIII⁹. Nauczycielka języka litewskiego, siostra katarzynka Benedikta Šopytė, napisała zachowaną w formie rękopisu historię klasztoru, która jest spojrzeniem siostry żyjącej w XX stuleciu na historię litewskich katarzynek¹⁰.

Badania nad katarzynkami skomplikował pożar klasztoru w Krokach z 1863 r., podczas którego spłonęły wszystkie zgromadzone przez wieki dokumenty. Dla niniejszych rozważań najważniejszym dokumentem jest *Księga osób szlachetnie urodzonych* złożona w końcu XVIII w. przez kapelana Kazimierza Józefa Pikturkę, spisywanie której kontynuowano przez wiek XIX. Zapewne przechowywana była w domu kapelana i właśnie dlatego przetrwała pożar¹¹. Zawiera ona krótką historię klasztoru, odpis reguły katarzynek krokowskich, spis tamtejszych katarzynek z XVII–XIX w. Nie zachowała się, a być może nie została w ogóle spisana ani jedna wizytacja klasztoru z XVIII w., tutaj jednak z pomocą przychodzi obfity materiał wizytacji z pierwszej połowy XIX stulecia¹². W księgach archiwum parafialnego w Krokach również zacho-

⁶ B. ŚLIWIŃSKA, *Dzieje Zgromadzenia*, s. 205–206; Małgorzata BORKOWSKA, *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 3: *Wielkie Księstwo Litewskie i Ziemia Ruskie Korony Polskiej*, Warszawa 2008, s. 56–59.

⁷ Małgorzata BORKOWSKA, *Panny siostry w świecie sarmackim*, Warszawa 2002; eadem, *Zakony żeńskie w Polsce w epoce nowożytnej*, Lublin 2010.

⁸ Motiejus VALANČIUS, *Žemaičių vyskupystė*, [in:] idem, *Raštai*, t. 2, Vilnius 1972, s. 323; Juozas VAIŠNORA, *Kotryniėtės*, [in:] *Lietuvių enciklopedija*, t. 12, Boston 1957, s. 498–500; Bronius KVIKLYS, *Mūsų Lietuva*, t. 2, Boston 1965, p. 417–422; idem, *Lietuvos bažnyčios*, t. 3: *Kauno arkivyskupija*, Chicago 1983, s. 250–253; Rūta JANONIENĖ, *Krakių kotryniečių vienuolynas*, [in:] *Lietuvos vienuolynai. Vadovas*, red. Rūta JANONIENĖ, Dalia KLAJUMIENĖ, Vilnius 1998, s. 126–127.

⁹ Roberta GRIGALIŪNAITĖ, *Krakių kotryniečių vienuolijos sudėtis XVII–XVIII a.*, [in:] *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moterų vienuolijos: istorija ir paveldas*, red. Aušra VASILIAUSKIENĖ, Kaunas 2014, s. 141–154.

¹⁰ Benjamina ŠOPYTĖ, *Kaip Dievas nori*, [b.m.] 1989 (maszynopis przechowywany w Archiwum katarzynek w Kownie). Maszynopis ten został przetłumaczony na język niemiecki i polski.

¹¹ KKA, b. 1, „Księga osób szlachetnie urodzonych”.

¹² Lietuvos valstybės istorijos archyvas (Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie, dalej cyt. LVIA), f. 1671-4-369, k. 1–19, wizytacja klasztoru katarzynek w Krokach, 16 II 1805 r.; *ibid.*, f. 669-2-228, k. 225–238, wizytacja klasztoru katarzynek w Krokach,

wało się kilka dokumentów związanych z działalnością katarzynek¹³. W księgach aktów żmudzkiego sądu ziemskiego odnaleziono kilka zapisów majątkowych dla katarzynek, które oddają intencje duchowe szlachty¹⁴. Podczas prowadzonych analiz skorzystano z opublikowanych relacji biskupów żmudzkich do Rzymu¹⁵ oraz innych dokumentów.

Celem badań jest ukazanie sytuacji klasztoru katarzynek w Krokach w XVIII w., w tym przedstawienie opinii biskupów żmudzkich na temat katarzynek, analiza kolektywnej biografii zakonnic oraz ocena znaczenia społecznego katarzynek. Zakres chronologiczny badań to lata 1689–1795: od oficjalnego zatwierdzenia reguły do ostatecznego rozbioru państwa polsko-litewskiego. Dzieje krokowskiego klasztoru katarzynek w XVII w. zostały omówione w oddzielnym artykule, w którym przedstawiono okoliczności utworzenia klasztoru, a także omówiono pierwsze dziesięciolecia jego funkcjonowania¹⁶, stąd też niniejszy artykuł można uważać za jego kontynuację.

POD OPIEKĄ BISKUPÓW

Fundatorami klasztoru katarzynek w Krokach byli biskupi żmudzcy. Choć prawnie klasztor w Krokach należał do kongregacji katarzynek z główną siedzibą w Braniewie, to jednak pozostawał pod jurysdykcją biskupów żmudzkich i to oni byli odpowiedzialni za porządek klasztorny¹⁷. W XVIII w. sprawowało swój urząd ośmiu biskupów i każdy z nich (z wyjątkiem Pawła Franciszka Sapiehy, który krótko sprawował tę funkcję w 1715 r.) za zgodą kapituły przeglądał i zatwierdzał wystawiane przez swoich poprzedników pisma dotyczące nadań ziemskich i inne dokumenty, w razie potrzeby dokonując niewielkich zmian.

Biskup żmudzki Jan Hieronim Kryszpin-Kirszensztejn (1695–1708), który zastąpił na tym urzędzie Kazimierza Paca, kontynuując tradycję swoich poprzedników, 13 I 1697 r. potwierdził wszystkie ich zapisy dla krokowskie-

1821 r.; *ibid.*, f. 669-2-236, k. 217–229, wizytacja klasztoru katarzynek w Krokach, 1828 r.; *ibid.*, f. 669-2-250, k. 159–165, wizytacja klasztoru katarzynek w Krokach, 1839 r.; Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas (Archiwum Kurii Arcybiskupiej w Kownie, dalej cyt. KAKA), b. 142, k. 622–624, wizytacja klasztoru katarzynek w Krokach, 1844 r.; LVIA, f. 669-2-317, k. 46–49, wizytacja klasztoru katarzynek w Krokach, 1850 r.

¹³ LVIA, f. 525-8-945, dokumenty parafii w Krokach.

¹⁴ LVIA, SA 95, SA 13870, SA 14505, SA 14755, SA 14756, SA 14762.

¹⁵ *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lithuaniae*, vol. 1: *Dioecesis Vilmensis et Samogitiae*, ed. Paulus RABIKUSKAS, Roma 1971; *Codex Mednicensis seu Samogitiae dioecesis*, pars 2, ed. Paulus JATULIS, Roma 1989.

¹⁶ Vaida KAMUNTAVIČIENĖ, *The Founding of the Convent of the Congregation of St Catherine in Krakės in the 17th Century*, Lithuanian Historical Studies, vol. 22: 2018, s. 1–27.

¹⁷ B. ŚLIWIŃSKA, *Zgromadzenie sióstr*, s. 279.

go konwentu¹⁸, a jego pismo zostało zatwierdzone 24 stycznia przez kapitułę żmudzka¹⁹. Zapisy swoich poprzedników zatwierdził następnie w 1712 r. biskup żmudzki Jan Mikołaj Zgierski (1710–1713), przekazując ponadto kilka dodatkowych nadań dla katarzynek. Zgierski podarował katarzynkom pustą działkę Wirszyliszki, dzięki której można było powiększyć klasztor, a także łąkę Łandes na polu Kawał, z której uzyskiwano ok. 15 wozów siana²⁰. Potwierdzenia nadań biskupa Zgierskiego dokonał biskup Aleksander Mikołaj Horain (1716–175) w roku 1717²¹. Biskup ten ponadto w 1721 r. zatwierdził wszystkie poprzednie nadania biskupie dla katarzynek, tylko nieznacznie je modyfikując²². Następne potwierdzenia przywilejów katarzynek wystawili w 1737 r. biskup Józef Michał Karp (1736–1739), w 1741 r. Antoni Dominik Tyszkiewicz (1740–1762)²³ i w 1773 r. Jan Dominik Łopaciński (1762–1778)²⁴.

Klasztor w Krokach pojawia się w kilku relacjach biskupów żmudzkich wysyłanych do Rzymu: A. D. Tyszkiewicza z lat 1748²⁵ i 1755²⁶ oraz J. D. Łopacińskiego z roku 1767²⁷. Z treści tych relacji wynika, że wspólnota w Krokach nazywana była klasztorem albo kongregacją, częściej jednak tylko klasztorem (*monasterium seu congregatio virginum devotissarum; conventus monialium*), bez wskazywania na różnice między klasztorem a kongregacją. Biskup J. D. Łopaciński w 1767 r. potraktował jednakowo benedyktynki krozkie i krokowskie katarzynki pod względem klauzury klasztornej. W obydwu klasztorach

¹⁸ LVIA, f. 1671-4-369, k. 255, pismo J. J. Kryszpina-Kirszenszteina, 13 I 1697 r.; zob. też odpis: *ibid.*, f. 525-8-945, k. 64.

¹⁹ *Ibid.*, f. 669-2-228, k. 233v, wizytacja klasztoru katarzynek w Krokach, 1821 r.; *ibid.*, f. 669-2-236, k. 224, wizytacja klasztoru katarzynek w Krokach, 1828 r.

²⁰ *Ibid.*, f. 1671-4-369, k. 11–11v, pismo J. M. Zgierskiego, Kroki, 18 X 1712 r.; *ibid.*, f. 669-2-250, k. 161v, wizytacja klasztoru katarzynek w Krokach, 1839 r.

²¹ *Ibid.*, f. 1671-4-369, k. 11v, wizytacja klasztoru katarzynek w Krokach, 16 II 1805 r.

²² *Ibid.*, k. 11v–12, pismo A. M. Horaina, Kroki, 10 XII 1721 r.

²³ KKA, b. 1, k. 17, „Księga osób szlachetnie urodzonych”.

²⁴ LVIA, f. 1671-4-369, k. 12, pismo J. D. Łopacińskiego, Kroki, 29 X 1773 r.; *ibid.*, f. 669-2-228, k. 233, wizytacja klasztoru katarzynek w Krokach, 1821 r.; *ibid.*, f. 669-2-234, k. 262, wizytacja klasztoru katarzynek w Krokach, 1827 r.

²⁵ „In eodem oppido [Kroki] est monasterium seu congregatio virginum devotissarum S. Catharinae sub clausura viventium, regimini et directioni episcopali subiacentium”; *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lithuaniae*, vol. 1, s. 333.

²⁶ *Ibid.*, s. 382.

²⁷ „Conventus monialium duo tantum habeo in mea dioecesi: unum in civitate Kroze, Ordinis Sancti Benedicti, alterum Ordinis Sanctae Catherinae in oppido episcopali Kroki. Ambo sunt iurisdictioni episcopali subiecti et in utroque visitationem generalem iam expedivi, in uno ipse, in altero per meum Suffraganeum, plures abusus, qui in illis irrepserant, reformavi Quantum potui et clausuras ad strictiorem observantiam redeg. In bonis etiam dictorum monasteriorum circa reditus administrandos ac etiam circa summas pro dotibus persolutas debitam ordinationem facere curavi”; *ibid.*, s. 413.

zauważono uchybienia, nakazano zaprowadzenie porządku i przestrzeganie ścisłej klauzury.

Jednak w drugiej relacji J. D. Łopacińskiego, spisanej w 1773 r., wspomina-ny jest już tylko klasztor benedyktynek w Krożach, Kroki zostały pominięte²⁸. Możliwe, że biskup zorientował się w różnicach między benedyktyнками a katarzynkami i zaniechał nazywania siedziby katarzynek klasztorem. W sporząd-żonym w 1774 r. spisie parafii biskupstwa żmudzkiego zapisano, że w Kro-kach istniał klasztor św. Katarzyny²⁹. Nie wykształciła się zatem tradycja, w jaki sposób traktować krokowską wspólnotę katarzynek – czy jako klasztor z usta-loną przez sobór trydencki surową klauzurą, czy jako kongregację (instytut), w odniesieniu do której stosowana była tzw. klauzura niesurowa.

W relacji Stefana Jana Giedroycia (1778–1802) z 1783 r. wspólnoty bene-dyktynki w Krożach i katarzynek w Krokach traktowane są oddzielnie. Stwier-dzono wówczas, że klasztor żeński w granicach biskupstwa jest tylko jeden i należy do benedyktynek, a także tolerowane są istniejące od ponad stu lat ka-tarzynki³⁰. W relacji do Rzymu z 1788 r. klasztor w Krokach nie jest wspomi-nany, pojawiają się tylko benedyktyнки³¹. Katarzynki z Kroków zostały znowu przedstawione w relacji z 1793 r.³², powtórzono w niej słowa o „tolerowaniu” katarzynek. Stolica Apostolska poprosiła o wyjaśnienie, co oznaczało owo „to-lerowanie” i w jakim stopniu było ono praktykowane.

Z tych lakonicznych informacji możemy wnioskować, że do lat siedem-dziesiątych XVIII w. katarzynki żyły, przestrzegając surowej klauzury, czego najwyraźniej wymagali biskupi. Od lat siedemdziesiątych katarzynki przesta-ły jej przestrzegać, wychodziły z klasztoru, odwołując się do swojego powoła-nia i wykonując zawarte w regule zalecenia poświęcenia się opiece nad wiernymi oraz różnym formom działalności dla dobra społeczeństwa. Możliwe, że do

²⁸ Ibid., s. 425.

²⁹ „In oppido Crocensi venerabilium monialium S. Catharinae Virg. Mart.”; *Codex Medni-censis seu Samogitiae dioecesis*, pars 2, s. 538.

³⁰ „Monasteria exemptorum religiosiorum habentur numero quindecim, monialium vero Ordinis Sancti Benedicti unum, aliud ab annis centum et ultra sub titulo Sanctae Catharinae toleratum, ambo sunt subiecta iurisdictioni Ordinarii”; *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lithuaniae*, vol. 1, s. 431.

³¹ „Monasterium monialium Ordinis Sancti Benedicti reperitur in hac dioecesi unum”; *ibid.*, s. 444: Moniales, quarum unum solum modo monasterio in civitate Kroże reperitur, iurisdictioni meae episcopali subiectae servant constitutiones suas. Clausura in earum monasterio observatur nec quidquam abusus irrepisse deprehenditur”; *ibid.*, s. 441.

³² „Monasteria exemptorum religiosorum habentur numero quindecim; monialium vero Ordinis Sancti Benedicti unum, aliud vero ab annis centum et ultra sub titulo Sanctae Catherinae toleratum, ambo sunt subiecta iurisdictioni Ordinarii”; *ibid.*, s. 452. Fraza ta zosta-ła skomentowana przez Stolicę Apostolską w następujący sposób: „Non sapiendosi sino a qual punto si estenda questa tolleranza, non si potrà interloquire sulla medesima senz'un'ulteriore dichiarazione”; *ibid.*, s. 458.

tego kroku zachęciły je idee oświecenia, które podawały w wątpliwość korzyści z funkcjonowania klasztorów wyłącznie kontemplacyjnych. Umożliwiło to katarzynkom rozwijanie swojego charyzmatu, a biskupi w swoich relacjach do Rzymu zaczęli inaczej traktować benedyktyнки z Kroź i katarzynki z Kroków.

W 1797 r. kanonik żmudzki Antoni Januszkiewicz raportował, że na terenie biskupstwa żmudzkiego w tym czasie działały dwa klasztory. Klasztor benedyktynek w Krozach, aby być użytecznym dla swojego otoczenia społecznego, zgodnie ze zobowiązaniami fundacyjnymi modlił się za fundatorów i dobrodziejów, był zobowiązany do nakarmienia i odziania dwóch panien, wykarmienia, odziania i nauczania dwóch sierot. Klasztor katarzynek w Krokach poza zobowiązaniami i służbą chorym, aby być użytecznym społecznie, miał w obowiązku nakarmić i odziać jedną pannę, a także karmić, odziać i nauczać dwie sieroty³³. Ta informacja świadczy o gorszym niż w przypadku benedyktynek statusie finansowym katarzynek, a także o edukacyjnej i charytatywnej działalności klasztorów na Żmudzi. Reguła katarzynek krokowskich zobowiązywała je do wychowania dziewcząt, dlatego ten wymóg był dla nich łatwiejszy do przyjęcia niż dla benedyktynek, które większą uwagę poświęcały kontemplacji.

Niniejsza analiza pokazuje, że warunki miejscowe mogły zadecydować o pewnych odchyleniach od reguły wśród zakonnice z Kroków. W badanym okresie nie ma danych potwierdzających, że katarzynki z Krok utrzymywały kontakty z klasztorami w biskupstwie warmińskim i jej główną siedzibą w Braniewie. Historycy nie odnaleźli żadnych dokumentów w Braniewie ani w innych archiwach kongregacji katarzynek (Grottaferrata, Münster), które wskazywałyby na kontakty między krokowskimi a warmińskimi katarzynkami³⁴. W 1673 r. w regule katarzynek z Kroków nie wspomina się o zależności od Braniewa. W Krokach katarzynki funkcjonowały samodzielnie, pozostając pod nadzorem biskupów żmudzkich.

KOŚCIÓŁ I KLASZTOR

W 1692 r. na murowanych fundamentach wzniesiono drewniany kościół (zapewne niewielki, skoro w źródłach nazywany jest też często kaplicą), który 12 IV 1693 r. został wyświęcony przez tytularnego biskupa Malty i sufragana żmudzkiego Benedykta Żuchorskiego jako kościół Świętej Trójcy i Św. Katarzyny Dziewicy i Męczennicy³⁵. Po 30 latach, w 1722 r., na murowanych fundamentach postawiono nowy drewniany klasztor. W celu rozwoju klasztoru wykorzystano działkę w Wirszyliszkach, nadaną katarzynkom w 1712 r. przez

³³ LVIA, f. 694-1-4008, k. 10, raport A. Januszkiewicza, Wilno, 13 VII 1797 r.

³⁴ Zob. B. ŚLIWIŃSKA, *Zgromadzenie sióstr*, passim; R. MEIWES, op.cit., s. 61.

³⁵ LVIA, f. 669-2-224, k. 202v, wizytacja klasztoru katarzynek w Krokach, 1820 r.; ibid., f. 1671-4-369, k. 4v, 16-17, wizytacja klasztoru katarzynek w Krokach, 16 II 1805 r.

biskupa J. M. Zgierskiego. Według danych dostarczonych przez wizytację z 1805 r. na dachu kościoła była wieżyczka z dzwonami. Chór zakonnic znajdował się nad babińcem, oddzielony drewnianymi kratami od pozostałej przestrzeni kościoła (stworzyło to warunki do przestrzegania surowej klauzury), wejście do niego prowadziło bezpośrednio poprzez schody z klasztoru. Nowy klasztor został wybudowany częściowo ze środków należących do samych zakonnic, a częściowo pochodzących od darczyńców, znajdowało się w nim 15 cel zakonnych, refektarz, infirmeria i parlatorium³⁶.

W XVIII w. w kościele znajdowało się sześć ołtarzy: ołtarz główny Najświętszej Marii Panny Loretańskiej oraz boczne, poświęcone św. Barbarze, św. Antoniemu, św. Katarzynie, Trójcy Świętej i Jezusowi Ukrzyżowanemu³⁷. Możliwe, że nie wszystkie powstały od razu, kościół był kształtowany przez cały XVIII w. Przetrwiał do pożaru w 1863 r. Fundatorem jednego z ołtarzy w początkach XVIII w. był sędzia sądu ziemskiego żmudzkiego Wiktor Chryzostom z Siekierza Szykier³⁸.

Na podstawie wizytacji z 1805 r. możemy się dowiedzieć, jak stopniowo w XVIII w. wyświęcane były portatyłe, czyli kamienne płyty ołtarzowe z miejscami na relikwie w kaplicach. W ołtarzu Trójcy Świętej znajdowały się relikwie świętych Ruperta, Benedykta i Dezyderyusza, a w ołtarzu św. Katarzyny – świętych Amancjusza, Formozusa i Libiozy. Obydwa portatyłe zostały wyświęcone 4 VI 1733 r. przez biskupa żmudzkiego J. M. Karpa. W ołtarzu św. Barbary znajdowały się relikwie św. Benigna i św. Eustachiusza oraz Dzieśięciu Tysięcy Rycerzy Męczenników. Ołtarz został wyświęcony 25 X 1746 r. przez biskupa tytularnego, sufragana Białej Rusi, dziekana wileńskiego Antoniego Józefa Żółkowskiego. W portatyli ołtarza głównego znajdowały się relikwie męczenników Magnusa i Teodora. Do wyświęcenia portatyli doszło 7 VIII 1763 r. przez biskupa żmudzkiego J. D. Łopacińskiego.

W ołtarzu św. Antoniego znajdowały się relikwie świętych Bonifacego, Urbana i Teofila; do wyświęcenia portatyli doszło jeszcze 6 VII 1649 r. przez biskupa żmudzkiego J. Tyszkiewicza. Wyświęcił on również portatyli ołtarza Jezusa Ukrzyżowanego. Portatyłe z pieczęciami z obydwu ołtarzy odnowił 10 IX 1767 r., na zlecenie biskupa żmudzkiego J. D. Łopacińskiego, teolog Antoni Wilda³⁹.

Zgodnie z ustalonym przez regułę katarzynek rozkładzie dnia zakonnic wstawały o godzinie 4 rano, pół godziny przeznaczono na ubranie się i porządki, podczas których myślano o modlitwie. Potem siostry zbierały się w kaplicy na litanię do Maryi i odmawiały kurs godzinek maryjnych. Po modlitwach

³⁶ LVIA, f. 1671-4-369, k. 5.

³⁷ Ibid., k. 1-1v.

³⁸ LVIA, SA 14762, k. 321-324, pismo W. Ch. Szykiera, 10 III 1731 r.

³⁹ LVIA, f. 1671-4-369, k. 4, wizytacja klasztoru katarzynek w Krokach, 16 II 1805 r.

przystępowano do mszy, po której można było zająć się pracą albo innymi zajęciami. O godzinie 10 jadano obiad (podczas postu o 12). Przed obiadem należało dokonać 15-minutowego rachunku sumienia i na klęczkach odmówić pacierz – po pięć *Ojcze nasz* i *Zdrowaś Maryjo*. Przed jedzeniem odmawiano błogosławieństwo, a po jedzeniu modlitwę dziękczynną. W czasie posiłku czytano lektury, które miały być pokarmem dla duszy. Przed kolacją odbywającą się o 18.30 odmawiano koronkę do Matki Bożej. Wieczorem przed snem pół godziny przeznaczano na rachunek sumienia i rozważania modlitewne, odmawiano *Litanie do Wszystkich Świętych*, a o godzinie dziewiętej wieczorem kładły się spać.

Przy kościele klasztornym działało bractwo św. Barbary, które 15 VII 1729 r. otrzymało pozwolenie na zatwierdzenie bractwa od papieża Benedykta XIII, zaaprobowane 2 I 1731 r. przez biskupa żmudzkiego A. M. Horaina⁴⁰. Powstanie bractwa przy krokowskim klasztorze było związane z popularnością kultu św. Barbary na terenie Żmudzi. Zasadniczo bractwa św. Barbary były dosyć popularne w Wielkim Księstwie Litewskim, a jednym z ich głównych celów było przygotowanie do dobrej śmierci⁴¹. W pierwszej połowie XVIII w. przełożoną klasztoru była Barbara Żołakówna. Wybór takiego imienia zakonnego przez matkę przełożoną mógł wiązać się z kultem św. Barbary w klasztorze.

W dniu 7 XII 1767 r. papież Klemens XIII zatwierdził powstałe w kościele krokowskim bractwo Najświętszej Marii Panny Szkaplerznej⁴². Działalność bractwa została dodatkowo potwierdzona 6 II 1782 r. przez biskupa J. D. Łopacińskiego, który zezwolił na obchodzenie czterech corocznych świąt w dniach Objawienia, Nawiedzenia, Narodzenia i Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny. Bractwo szkaplerzne było drugim (po Bractwie Najświętszej Marii Panny Różańcowej) najpopularniejszym bractwem w Rzeczypospolitej Obojga Narodów⁴³. Działalność bractwa szkaplerznego została również wspomniana w materiałach wizytacji z lat 1844⁴⁴ i 1850⁴⁵.

W dniu 22 II 1786 r. rezydujący w grodzieńskim klasztorze lektor teologii i prowincjał prowincji litewskiej zakonu bernardynów Władysław Dulewicz zezwolił na urządzenie na terenie klasztoru katarzynek w Krokach stacji Drogi Krzyżowej na wzór wzgórza kalwaryjskiego w Jerozolimie. Przechodząc przez 14 stacji, przy każdej należało odmówić modlitwy *Ojcze nasz*, *Zdrowaś Maryjo* i *Chwała Ojcu*, a między stacjami śpiewać lub odmawiać *Stała Matka Bole-*

⁴⁰ Ibid., k. 4v.

⁴¹ Jerzy FLAGA, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 110–111.

⁴² LVIA, f. 1671-4-369, k. 4v, 16–17, wizytacja klasztoru katarzynek w Krokach, 16 II 1805 r.

⁴³ J. FLAGA, op.cit., s. 96.

⁴⁴ KAKA, b. 142, k. 624, wizytacja klasztoru katarzynek w Krokach, 1844 r.

⁴⁵ LVIA, f. 669-2-317, k. 49, wizytacja klasztoru katarzynek w Krokach, 1850 r.

ściwa i inne modlitwy⁴⁶. W budowie stacji Drogi Krzyżowej katarzynek pomagali bernardyni z Datnowa, którzy skontaktowali się z przełożoną klasztoru w Krokach Urszulą Siemaszko 25 IV 1786 r.⁴⁷ W ten sposób w końcu XVIII w. ustanowiono w kościele przyklasztornym w Krokach rozważania Drogi Krzyżowej, które były intensywnie krzewione na Żmudzi od wieku XVII, po tym jak biskup J. Tyszkiewicz założył wielkie Kalwarie Żmudzkie, a szczególnie spopularyzowane zostały w drugiej połowie XVIII w., kiedy pojawiła się tradycja urządzania stacji Drogi Krzyżowej w kościołach lub wokół nich⁴⁸.

Te lakoniczne przekazy źródłowe pozwalają na ustalenie tendencji w stosowanych praktykach modlitewnych, które rozwijały się w klasztorze katarzynek oraz ukazują zainteresowanie biskupów ich kościołem. Lokalne tradycje biskupstwa żmudzkiego łączyły się z praktykami modlitewnymi Kongregacji Św. Katarzyny Dziewicy i Męczennicy.

PORTRET ZBIOROWY KATARZYNEK (LICZEBNOŚĆ KONWENTU,
POCHODZENIE SPOŁECZNE I GEOGRAFICZNE)

Najwięcej informacji o osiemnastowiecznych katarzynekach krokowskich dostarcza opracowana przez kapelana K. J. Pikturkę *Księga osób szlacheckich urodzonych*⁴⁹. Zawiera ona wykaz dat ślubów wiecznych składanych przez katarzynki i nazwiska księży, którzy brali udział w obrzędach. Te informacje uzupełniono o niezbyt liczne wiadomości pochodzące z dokumentów sądu ziemskiego żmudzkiego i innych podobnych dokumentów majątkowych.

Wspólnotę katarzynek krokowskich stanowiło zwykle około 12 zakonnic. Klasztorem kierowała siostra przełożona klasztoru (matka) i kilka wybieranych pomocnic – członkiń rady klasztornej. Inne siostry dzieliły się między sobą funkcjami: furtianka – nadzorowała przestrzeganie klauzury; zakrystianka – porządek w kościele; szafarka – sprawy ekonomiczne; magistra – sprawiała opiekę nad nowicjuszkami.

Klasztor w Krokach kultywował zapisaną w regule tradycję wyboru siostry przełożonej co trzy lata, nie było jednak obwarowań co do liczby sprawowanych kadencji. Dlatego w latach 1680–1702 funkcję tę sprawowała Dorota Narbutówna. W tym czasie do katarzynek przyłączyło się dziesięć panien z rodzin szlacheckich. W 1680 r., w obecności biskupa żmudzkiego K. Paca, śluby wieczyste złożyły Eufrozyna Stankiewiczówna i Emerencja Teresa Narbutów-

⁴⁶ KKA, b. 1, k. 60–61, „Pozwolenie PP zakonnym na obchodzenia Kalwarii”; LVIA, f. 1671-4-369, k. 17v–18v, wizytacja klasztoru katarzynek w Krokach, 16 II 1805 r.; Asta GINIŪNIENĖ, *Kryžiaus kelias Lietuvoje XVIII a. antroje pusėje – XX a. pradžioje. Sklaida ir raiška*, Vilnius 2013, s. 67.

⁴⁷ LVIA, f. 1671-4-369, k. 18v–19r, wizytacja klasztoru katarzynek w Krokach, 16 II 1805 r.

⁴⁸ A. GINIŪNIENĖ, op.cit., s. 17.

⁴⁹ KKA, b. 1, „Księga osób szlacheckich urodzonych”.

na⁵⁰, która była siostrą przełożonej. W 1686 r. uczestniczyły one w sporze sądowym o pozostawiony po ojcu oblig na sumę 2270 zł⁵¹. W dniu 8 V 1684 r. przy udziale prałata żmudzkiego, dziekana janiszskiego, proboszcza szawłańskiego, a zarazem spowiednika katarzynek Kazimierza Liauxmina, śluby wieczne złożyły Marianna Pietrowiczówna, Febronia Zaleska (obydwie pochodziły z Księstwa Żmudzkiego) i Sofia Leparska (pochodząca z powiatu upickiego). W 1689 r. śluby wieczyste przed kanonikiem żmudzkim Joachimem Skirmuntem złożyła pochodząca z powiatu jaswońskiego Katarzyna Domaszewska. W dniu 17 II 1692 r. w klasztorze odbyły się śluby wieczyste Ludgardy Gobszewiczówny-Jaskołodowny, podchodzącej z powiatu tendziagolskiego. Przyjmował je kanonik żmudzki Kazmierz Jan Lwowicz, który był również obecny w 1695 r. przy składaniu ślubów przez Apolonię Nizińską z powiatu wiłkomirskiego. Biskup żmudzki J. J. Kryszpin-Kirszensztejn brał udział w uroczystości złożenia ślubów wieczystych przez Weronikę Kownacką z powiatu Wielkie Dyrwiany, która odbyła się w 1697 r., oraz Barbary Żołąkówny – 15 VI 1698 r. Ta ostatnia w 1702 r. zastąpiła Dorotę Narbutównę na stanowisku przełożonej. W historiografii można czasem spotkać twierdzenie, że Barbara Żołąkówna była przełożoną katarzynek bez przerwy od roku 1702 do 1758⁵². Jednak nie jest to prawda, w 1709 r. jako przełożoną wymienia się Krystynę Apolonię Nizińską⁵³, zapewne wybraną w tym samym roku. Nie wiemy, przez jaki okres zarządzała ona klasztorem, możliwe, że do roku 1711. W 1702 r. śluby wieczyste złożyła Pelagia Montrymówna z powiatu rosieńskiego, a w 1704 r. pochodząca z powiatu ruskiego Anna Gruździówna (w obecności kanonika żmudzkiego Leonarda Narmonta). Ta ostatnia została również wybrana na przełożoną klasztoru (choć nie udało się ustalić daty jej wyboru), jednak zrezygnowała ze względu na zły stan zdrowia. Matką przełożoną po raz kolejny została Barbara Żołąkówna.

W dniu 26 X 1705 r., w obecności proboszcza szydłowskiego Abrahama Chryzostoma Jotkiewicza, śluby wieczyste złożyły Elżbieta Salomea Kownacka z powiatu Wielkie Dyrwiany i Konstancja Ludgarda Juskiewiczówna z powiatu retowskiego. W dniu 18 III 1708 r. prałat żmudzki i pleban Wilkiszek Jerzy Kazimierz Janulewicz brał udział w uroczystości złożenia ślubów wieczystych

⁵⁰ Podczas obłóczyn katarzynki otrzymywały imię zakonne. W niniejszym artykule, jeżeli przy nazwisku siostry zakonnej wskazano jedno imię, to jest to imię zakonne. Oznacza to, że nie zachowały się informacje o imieniu nadanym na chrzcie. Jeżeli podano dwa imiona, to jako pierwsze podano imię nadane na chrzcie, a jako drugie – imię zakonne.

⁵¹ Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (Dział Rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego, dalej cyt. VUB), f. 7, akta sądu ziemskiego kowieńskiego, 1686–1689; ibid., sygn. 29, 34/13788, Rš 3381, k. 452r–453v, pismo Narbutówny, Siemieliński, 11 XI 1686 r.

⁵² B. ŚLIWIŃSKA, *Geschichte der Kongregation*, s. 219.

⁵³ LVIA, f. 525-8-945, k. 66, umowa K. A. Nizińskiej, 29 VIII 1709 r.

przez Rozalię Budównę z powiatu wieszwiańskiego i Antoninę Przepiszewską z powiatu kroskiego.

W dniu 15 X 1713 r. śluby wieczyste, w obecności kanclerza żmudzkiego proboszcza telszewskiego Jana Smoloka, złożyły Ludgarda Rewkowska z powiatu wilkomirskiego i Katarzyna Gruzewska z powiatu kroskiego. Rok później, również w obecności J. Smoloka, katarzynkami zostały trzy szlachcianki: 25 maja – Róża Mejerówna z powiatu wilkomirskiego, a 15 października – Teresa Mickiewiczówna z województwa trockiego i Scholastyka Zawiszanka z powiatu brasławskiego. Kolejna szlachcianka złożyła śluby wieczyste w 1721 r. w obecności biskupa żmudzkiego A. Horajny, była to Aniela Grodzicka z powiatu upickiego. Dziekan szadowski i proboszcz w Grynkiszkach Tomasz Michał Użumecki brał udział w ceremonii złożenia ślubów wieczystych dwukrotnie: 12 VI 1729 r., kiedy to śluby złożyła pochodząca z powiatu oszmiańskiego Brygida Kamińska, oraz 8 X 1730 r., gdy uczyniła to Salomea Rewkowska. W dniu 13 X 1733 r. w obecności dziekana żmudzkiego, plebana bejsagolskiego Chryzostoma Renna śluby wieczyste złożyła Marianna Eufrazja Białłozorówna.

Podstolanka upicka M. E. Białłozorówna, która przybyła do klasztoru w 1731 r., została nowicjuską. Jako posag otrzymała warty 6 tys. tymfów folwark Milwidy w powiecie jaswońskim⁵⁴. W dniu 14 IX 1733 r. zrezygnowała ze spadku na rzecz brata starosty kiernowskiego Macieja Piotra Białłozora i jego żony Anny z Ogińskich Białłozor, ponieważ otrzymała dostatecznie wysoki posag⁵⁵. Posiadłości milwidzkie wraz z pięcioma chłopami oficjalnie zostały w 1733 r. zastawione na rzecz klasztoru na trzy lata (do dnia św. Jerzego w 1736 r.) za 6 tys. tymfów⁵⁶. Ten zapis, otrzymany jako posag, wzmocnił położenie materialne klasztoru.

Kolejne uroczystości ślubów wieczystych w klasztorze odbyły się po dziesięciu latach. W dniu 7 VI 1743 r. śluby wieczyste złożyła Elżbieta Dombleska. Jej śladem 5 IX 1745 r., w obecności kanclerza żmudzkiego i proboszcza w Szadowie Jana Siemaszki, podążyła pochodząca z powiatu telszewskiego Urszula Teresa Siemaszkówna. Dnia 13 III 1746 r. pochodząca z powiatu upickiego Antonina Berkówna składała śluby przy dziekanie i oficjale żmudzkiem Jakubie Antonim Zasio. Po dziesięciu latach, w obecności kanonika żmudzkiego i plebana kroskiego Tomasza Uwajna, 5 V 1755 r. śluby wieczyste złożyła Anna Klara Jasiewiczówna-Kiewnierska z powiatu kroskiego. Podczaszy rzeczycki Kazimierz Jasiewicz-Kiewnierski i jego żona Barbara z Gosztowtów oraz jej rodzice 18 V 1755 r. otrzymali od siostry przełożonej kwit potwierdza-

⁵⁴ Ibid., SA 95, k. 335–336, pismo M. Białłozora, Milwidy, 13 IX 1731 r.; *ibid.*, k. 331–334, pismo M. Białłozora, Milwidy, 23 IV 1733 r.

⁵⁵ Ibid., k. 303–304, pismo M. E. Białłozorówny, Kroki, 17 IX 1733 r.

⁵⁶ Ibid., k. 331–334, pismo M. Białłozora, Milwidy, 23 IV 1733 r.

jący opłatę posagu w wysokości 2 tys. złotych polskich. Klasztor zobowiązał się do niewysuwania żadnych roszczeń materialnych wobec Jasiewiczów i ich potomków⁵⁷. Decyzje co do ślubów zakonnych i zobowiązań materialnych były przyjmowane na wieki i nieodwołalnie. Pismo obok siostry przełożonej i Klary Jasiewiczówny podpisały jeszcze dwie katarzynki – Róża Mejerówna i Brygida Kamińska, które najpewniej były wówczas doradczyniami siostry przełożonej. Ogółem w czasach przełożonej B. Żołąkówny śluby wieczne złożyło 19 szlachcianek.

Po B. Żołąkównie na matkę wybrano Różę Mejerównę, pochodzącą z powiatu wiłkomirskiego, która tę funkcję sprawowała również przez kilka kadencji w latach 1758–1782, czyli w sumie 24 lata. Z zawartej 1 IX 1758 r. umowy z kowieńskimi jezuitami w sprawie wymiany posiadłości ziemskich dowiadujemy się, które katarzynki sprawowały najważniejsze funkcje w klasztorze. Ze strony katarzynek dokument został podpisany przez kapelana Bernarda Ruhebacha, przełożoną R. Mejerównę, siostry Ludgardę Rewkowską i Brygidę Kamińską⁵⁸. Można wysunąć przypuszczenie, że siostry te wchodziły w skład rady klasztoru. W 1760 r. razem z przełożoną, najważniejsze dokumenty podpisały Brygida Kamińska, Teresa Siemaszkówna i Klara Jasiewiczówna-Kiewnierska⁵⁹.

Barbara Żołąkówna zezwoliła ośmiu szlachciankom na wstąpienie do klasztoru św. Katarzyny. Anna Rozalia Białłozorówna (z powiatu jaswońskiego) złożyła śluby 25 VII 1762 r. w obecności dziekana krokowskiego i proboszcza jaswońskiego Łukasza Górnickiego. Salomea Marcjanna Sumiłówna z powiatu ejragskiego złożyła śluby wieczyste w 1764 r. w obecności proboszcza krokowskiego Stanisława Górnickiego, a Kunegunda Marianna Ukrynówna z powiatu telszewskiego uczyniła podobnie 1 XII 1765 r. wobec kapelana krokowskiego Jana Józefrata Dobkiewicza. Beata Ludwika Giedyminówna z powiatu pojurskiego przysięgała wieczną wierność Bogu 16 VIII 1767 r. Barbara Teresa Ochenowiczówna z powiatu jaswońskiego – 4 X 1767 r., Wiktoria Olimpiada Jankiewiczówna z powiatu pojurskiego – 1 X 1769 r., w obecności kapelana krokowskiego Józefa Zabitowskiego. Pochodząca z powiatu upickiego Gertruda Helena Lopacińska złożyła śluby wieczyste 19 XI 1769 r. przy kanoniku smoleńskim, proboszczu szydłowskim, audytorze biskupstwa żmudzkiego Tadeuszu Józefie Bukoncie, a 24 XI 1771 r. śluby wieczyste złożyła pochodząca z powiatu wiłkomirskiego Ewa Aniela Wolbekówna.

⁵⁷ Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (Dział Rękopisów Biblioteki Wróblewskich Litewskiej Akademii Nauk, dalej cyt. MAB), f. 37-7135, k. 1-2, pismo B. Żołąkówny, Kroki, 18 V 1755 r.

⁵⁸ LVIA, SA 13870, k. 148-149, pismo katarzynek krokowskich, 1 VIII 1758 r.

⁵⁹ MAB, f. 37-7229, k. 1, pełnomocnictwo R. Mejerówny, Kroki, 15 V 1760 r.

Pochodząca z powiatu telszewskiego Urszula Teresa Siemaszkówna została wybrana na matkę przełożoną i pełniła ową posługę w latach 1782–1789. Wydaje się, że od razu po objęciu urzędu przełożonej klasztoru musiała postarać się, aby po długiej przerwie znowu odbyły się uroczystości złożenia ślubów wieczystych. W dniu 6 X 1782 r. śluby wieczyste w obecności kanonika żmudzkiego, infułata szydłowskiego T. J. Bukonta złożyły Rozalia Joanna Rustejkówna i Małgorzata Urszula Bogdanowiczówna z powiatu wilkiskiego oraz Barbara Katarzyna Borodniczówna pochodząca z powiatu ejragskiego. W ich ślady 15 V 1785 r. podążyła Elżbieta Franciszka Olechnowiczówna, która złożyła przysięgę wobec dziekana i plebana krokowskiego Kazimierza Józefa Pikturny. W dniu 24 IX 1786 r. do zgromadzenia, w obecności T. J. Bukonta, została włączona pochodząca z powiatu rosieńskiego Ewa Salomea Milaszewiczówna. Dnia 11 X 1789 r. przy kapelanie krokowskim Eliaszu Bużewicz śluby wieczyste złożyła pochodząca z powiatu jaswońskiego Rozalia Tekla Do wejkwówna.

W latach 1789–1793 przełożoną klasztoru była Barbara Teresa Olechnowiczówna. Przy asyście E. Bużewicza 21 X 1792 r. śluby wieczyste złożyły Ewa Brygida Syriatowiczówna z powiatu wielońskiego i Bogumiła-Teofila Aleksandra Dowgiałłówna z powiatu ejragskiego. W późniejszych latach siostry przełożone były wybierane zaledwie na jedną trzyletnią kadencję, znacznie częściej zatem aniżeli we wcześniejszym okresie zmieniała się władza klasztorna.

W 1793 r. na stanowisko przełożonej ponownie została wybrana Urszula Teresa Siemaszkówna. Po niej w 1796 r. władzę w klasztorze objęła Ewa Aniela Wolbekówna. W czasie jej kadencji w obecności plebana krokowskiego E. Bużewicza śluby wieczyste złożyły: Teresa Agata Ugiańska (23 X 1796) i Weronika Róża Rymkiewiczówna (2 VII 1797). Po E. A. Wolbekównie na dwie kolejne kadencje w latach 1798–1804 wybrano Barbarę Teresę Olechnowiczównę.

Podsumowując, od końca XVII w. przez cały wiek XVIII śluby wieczyste złożyło 47 katarzynek. Średnio co dwa lub trzy lata do klasztoru w Krokach wstępowała nowa członkini. Jednak istniały dłuższe okresy, obejmujące od 9 do 11 lat, kiedy to ani jedna panna nie przysięgała wiecznej wierności Bogu (1733–1743, 1746–1755 i 1771–1782). Klasztor katarzynek w Krokach nie był duży. W 1731 r. pisano o 12 siostrach w nim żyjących⁶⁰. W XIX w. kanonik żmudzki Wincenty Juzum wspomina, że zwykle w Krokach było 12 zakonnic⁶¹. Chętne do wstąpienia do klasztoru musiały czekać, aż zwolni się miejsce. Kandydatki musiały spełnić dwa warunki: być pochodzenia szlacheckiego i wnieść do klasztoru posag. Okres przygotowania do ślubów wieczy-

⁶⁰ LVIA, SA 14762, k. 321–324, pismo W. Ch. Szykiera, Plintagoła, 10 III 1731 r.

⁶¹ Vladas JUZUMAS, *Žemaičių vyskupijos aprašymas*, opr. Mindaugas PAKNYŠ, Antanas IVINSKIS, Varniai 2013, s. 973.

stych – nowicjat – trwał zgodnie z regułą rok. Po odbyciu nowicjatu katarzynki od razu składały śluby wieczyste, zobowiązując się do pozostania w klasztorze do końca życia.

W przypadku 38 katarzynek znane są nie tylko roczne daty złożenia ślubów, ale teżienne. Dzięki tym informacjom można stwierdzić, że najpopularniejszym miesiącem, w jakim składano śluby, był październik. Właśnie w tym miesiącu wieczną wierność Bogu przysięgło aż 17 sióstr. Najpewniej popularność tego miesiąca warunkowały względy praktyczne. Jesienią, po zebraniu plonów, można było podjąć decyzję o rozpoczęciu życia monastycznego. Kolejnej jesieni, po odbyciu rocznego nowicjatu, składano śluby wieczyste. We wrześniu i w listopadzie śluby składały po dwie katarzynki. Okres zimowy i wiosenno-letni nie cieszył się popularnością, chociaż również wtedy zdarzały się uroczystości złożenia ślubów: w marcu – trzy, w maju – sześć, w czerwcu – trzy, w lipcu – dwa, w sierpniu – jeden. W styczniu i kwietniu nie zanotowano żadnej uroczystości, a w grudniu i lutym po jednej. Badania wykazały, że w XVIII w. katarzynki do złożenia ślubów wieczystych wybierały dni niezwiązane z świętami kościelnymi. Tymczasem benedyktynki w Krozach, zwłaszcza zaś w Kownie na uroczystości wybierały dni najważniejszych świętych⁶². W badanym okresie zaledwie raz uroczystość złożenia ślubów wieczystych odbyła się 25 listopada, czyli w dzień św. Katarzyny.

Wstępując do zakonu i rozpoczynając nowicjat, podczas obrzędu obłóczyn katarzynki otrzymywały imiona zakonne, które były bardzo różnorodne. W perspektywie ponad stuletniego okresu czterokrotnie wybierano imię Teresa; trzykrotnie – Katarzyna, Salomea, Eufrozyna, Ludgarda; dwukrotnie – Róża, Rozalia, Antonina, Aniela, Marianna. Nie dziwi przyjmowanie imienia Katarzyna, które było podstawowe dla tego klasztoru, jednak można zaobserwować, że równie popularne było przybieranie benedyktyńskiego imienia św. Ludgardy. Było ono często wybierane również w innej wspólnotce żmudzkiej – wśród benedyktynek w Krokach⁶³. Nie było to jedyne imię charakterystyczne dla zakonów posługujących się innymi regułami. Katarzynki w Krokach nosiły takie imiona, jak Scholastyka, Franciszka, Brygida i Klara. Stąd też nie można mówić o tradycjach nadawania wyróżniających imion w krokowskim klasztorze. Na ich wybór większy wpływ miały „żmudzkie” gusta niż tradycje samych katarzynek.

Znamy daty urodzin i śmierci 14 katarzynek, które w badanym okresie złożyły śluby wieczyste. Na ich podstawie można było określić, że średni wiek życia sióstr wynosił 70 lat. Najmłodsza zakonnica zmarła, mając 33 lata, naj-

⁶² Gita DRUNGLIENĖ, *Kauno ir Kražių benediktinių įžadų aktai (XVII a. – XIX a. II pusė)*, [in:] *Benediktiniškoji tradicija Lietuvoje*, red. Liudas JOVAIŠA, Vilnius 2008, s. 99–102.

⁶³ *Ibid.*, s. 103.

starsza zaś – 98 lat. W porównaniu z ogólną średnią życia kobiet w XVIII w. katarzynki żyły znacznie dłużej.

Analizując pochodzenie geograficzne katarzynek, okazuje się, że do klasztoru katarzynek w Krokach najczęściej wstępowały mieszkanki Żmudzi (powiaty: ejragski, jaswoński, kroski, pojurski, retowski, rosieński, telszewski, tendziagski, wieloński, wilkiński, wieszwiański i wielkodyrwiański) oraz z województwa trockiego, powiatów upickiego oraz wilkomirskiego. Z dalszych terenów pochodziły tylko pojedyncze zakonnice. Można w tym przypadku wskazać na powiaty: oszmiański, brasławski i ruski. W porównaniu z innym klaszturem żeńskim na Żmudzi – benedyktynkami w Krożach – te ostatnie również w znacznej mierze (ok. 80%) wywodziły się ze Żmudzi. Typowa krokowska zakonnica pochodziła, jak wskazują nazwiska, ze średniej lub drobnej szlachty, która była w stanie przekazać posag. Ze wspomnianych katarzynek zaledwie kilka nosiło to samo nazwisko, w źródłach występowały po dwie Narbutówny, Kownackie, Rewkowskie, Olechnowiczówny i Białozorówny. Niektóre z nich były siostrami, inne zapewne łączyło dalsze pokrewieństwo. Większość z nich mogła znać język żmudzki, ponieważ w regule krokowskiego klasztoru znalazła się wskazówka dla księdza, nakazująca czytanie kazań w języku polskim, a nie żmudzki. Modlitwy również należało odmawiać po polsku. Wskazuje to, że zakaz używania języka żmudzkiego jeszcze w 1673 r. był aktualny. Nie wiadomo, czy i na ile sytuacja ta zmieniła się w XVIII w. Przykładowo: w osiemnastowiecznych inwentarzach miasteczka Kroki widniejące litewskie nazwiska świadczą o litewskim (żmudzki) charakterze etnicznym miejscowości. Niewiele nazwisk właścicieli posiadłości w mieście było słowiańskich (albo już zeslawizowanych). Część parceli była zamieszkała przez Żydów⁶⁴; ich liczba stopniowo wzrastała.

W klasztorze należało stworzyć warunki odpowiednie do uzyskania przez wszystkie zakonnice odpowiedniego wykształcenia, wszystkie katarzynki musiały nauczyć się używać języka polskiego na potrzeby odmawiania modlitw.

Kapelanami i spowiednikami katarzynek krokowskich najczęściej bywali proboszczowie parafii w Krokach, a na uroczystości złożenia ślubów wieczy-

⁶⁴ Zgodnie z danymi pochodzącymi z inwentarza dóbr krokowskich z 1733 r. w Krokach mieszkali ludzie o następujących nazwiskach: „Kayszanowicz, Dawczas, Kaczarowski, Szaszkunas, Stega, Kozakiewicz, Makowski, Chrzanowski, Baciulusz, Zynkus, Jaroszcz, Martynaitis, Karalus, Jonaytis, Jukna, Joachimowicz, Miciukaytis, Nowik, Stankiewicz” i in. Natomiast w okolicznych wsiach mieszkali: „Pietukas, Stega, Talwa, Miciukas, Gil, Płatkus, Skieyris, Huszcza, Twerionaytis, Zygas, Luga, Jankowski, Tweryn, Starkus, Chrzczanowicz, Zynius, Pudas, Syrus, Płaksztas” i in. Ponadto do dóbr krokowskich przeprowadzili się wówczas: „Kuzmicki, Gil, Dawgwiłł, Sosnowski, Rusewicz, Serapinas, Gerwe, Niwinski, Sitkus, Mostowt, Dowgird, Raczunas, Czesnas, Macianski, Budris, Kasperaytis, Zinius” i in. Zob. LVIA, f. 525-8-635, k. 84-90, inwentarz dóbr Kroki, 1733 r.

stych zwykle przybywali wyżsi rangą duchowni – kanonicy i prałaci żmudzcy, a kilkukrotnie nawet biskupi żmudzcy. Pod koniec XVIII w. najczęściej w uroczystościach tych brali udział jedynie dziekani i proboszczowie krokowscy.

STOSUNKI Z OTOCZENIEM SPOŁECZNYM

W księgach żmudzkiego sądu ziemskiego znajduje się kilka testamentów i zapisów na rzecz katarzynek, które pozwalają na zaobserwowanie, jakie intencje łączyły się z ofiarami na rzecz tego klasztoru. Epidemia dżumy, jaka nawiedziła Żmudź na początku XVIII w., zmusiła szlachtę żmudzką do szybkiego uregulowania spraw majątkowych i zatroszczenia się o zbawienie duszy. Kilku przedstawicieli żmudzkiej szlachty, spisując testamenty, nie zapomniało o zapisach na rzecz krokowskiego klasztoru katarzynek. Zwraca uwagę, że zapisy na rzecz klasztorów żeńskich nie były tak popularne, jak te przeznaczone dla męskich. Prezbiterzy mogli celebrować msze w intencji zbawienia duszy zmarłych, tymczasem zakonnice musiały ograniczyć się do modlitw wstawienniczych.

W spisanim 3 I 1710 r. testamencie Jan Dominik Zapolski prosił o pochówek przy kościele w Krokach, a dla katarzynek przeznaczył odziedziczone po ojcu Malcherze Zapolskim dobra Jawgiele w powiecie wielońskim oraz posiadłości Golnie, Paliszki, Wodkiszki, Podsędkiszki w powiecie jaswońskim o wartości 6 tys. złotych polskich. Za to zobowiązał katarzynki do codziennego odmawiania w kościele przez wszystkie zakonnice Godzinek o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Marii Panny, a także co roku, w dzień po święcie Niepokalanego Poczęcia, ofiarować egzekwie lub mszę za grzeszną duszę wystawcy testamentu. Przekazał 300 tymfów na nabycie nowej monstancji i wystrojenie kościoła, a także przeznaczył pieniądze na mszę odprawianą w ich kościele za zmarłych członków rodziny⁶⁵. W XVII w. przynajmniej trzy Zapolskie, możliwe, że będące krewnymi testatora, należały do katarzynek, a rodzina Zapolskich wspierała klasztor od czasów jego fundacji.

Jan Bakiewicz, zdaje się, że chorując na dżumę, spisał 10 IX 1710 r. testament. Zapisał w nim posiadłość Golnie w okolicy Macajców w powiecie jaswońskim, o wartości 2 tys. bitych srebrnych talarów, na rzecz swojego małoletniego syna Kazimierza Bakiewicza, a w przypadku jego śmierci na rzecz małżonki Anny Bakiewicz, która w obliczu swojej śmierci mogła przekazać tę posiadłość komu zechce – kościołowi, szpitalowi albo swoim krewnym⁶⁶. Jego żona Anna pochowała męża, po czym sama zapewne zachorowała i sporządziła testament, zatwierdzony 9 VII 1711 r. Poprosiła w nim krokowskiego

⁶⁵ Ibid., SA 14505, k. 729–732, testament J. D. Zapolskiego, Jawgiele, 13 VII 1710 r.; *ibid.*, k. 733–736, pismo J. D. Zapolskiego, Jawgiele, 10 VI 1710 r.

⁶⁶ Ibid., k. 25–26, testament J. Bakiewicza, Golnie, 10 VIII 1710 r.

kapelana, aby po śmierci pochować ją przy kościele parafialnym w Krokach. Do katarzynek krokowskich skierowała prośbę, aby przygarnęły i sprawowały opiekę nad jej małoletnim synem Kazimierzem Bakiewiczem, którego miała osierocić. W zamian klasztor otrzymał w posiadanie, do czasu osiągnięcia przez wspomnianego Kazimierza pełnoletności, pozostawioną przez J. Bakiewicza posiadłość Golnie. W przypadku, gdyby jej syn zmarł przed osiągnięciem pełnoletności, krewnym pozostawiono możliwość wykupienia tej posiadłości od zakonnic za 2 tys. zł. Katarzynkom zostawiono oblig o wartości 100 tymfów, za który siostry miały dokonać zakupu kielicha na potrzeby klasztornej kościoła, a w celu upiększenia kościoła otrzymały one sukienki białe⁶⁷. W tym przypadku żeński klasztor został wybrany jako opiekun dla małoletniego syna, który miał zostać osierocony. Reguła katarzynek zawierała zobowiązania dotyczące wychowywania dzieci. Testament Anny Bakiewicz pokazuje, że darzono katarzynki zaufaniem w kwestii wychowywania dzieci.

Zmarły na dżumę Józef Hanusowski w sporządzonym 23 IX 1710 r. testamencie pozostawił krokowskim katarzynkom posiadłość Golnie Macajcie w powiecie jaswońskim o wartości 2 tys. złotych polskich. Wyraził on życzenie bycia pochowanym koło swojej żony na polu w Golniach pod krzyżem, a o zatroszczenie się o organizację pogrzebu poprosił swojego szwagra Stefana Babiańskiego⁶⁸. Można zauważyć, że w tym testamencie ponownie pojawiła się wzmianka o Golniach. Ta posiadłość składała się z kilku części należących do różnych właścicieli. Zapisy na rzecz katarzynek czynili niezbyt bogaci przedstawiciele szlachty, którzy w obliczu dżumy i rychłej śmierci zapisywali im swoje ostatnie ziemie. Katarzynki zwykle otrzymywały dochody stanowiące roczny procent od wartości zapisanych posiadłości ziemskich (najczęściej 7%), które poprawiały ich położenie materialne.

W dniu 6 VI 1722 r. Władysław Michał Ambutowicz i jego żona Elżbieta Katarzyna z Wilpiszeskich, niemający potomstwa, zapisali katarzynkom z Krok wartą 2 tys. tymfów posiadłość Gierdyszki *alias* Kucharyzki w powiecie jaswońskim⁶⁹. Stolnikowie nowogródzcy bracia Jerzy i Dadzibóg Jacyniczowie, razem z innymi braćmi, Jakubem i Mikołajem, władali posiadłością Lewikojnie w powiecie tendziagolskim. W dniu 15 V 1724 r., zarażeni morowym powietrzem, zapisali katarzynkom krokowskim ową posiadłość, miały bowiem one znajdującą się w tamtejszej okolicy wieś Olechnajcie, którą otrzymali od króla polskiego i księcia wielkiego księstwa litewskiego Jana Kazimierza Wazy⁷⁰.

⁶⁷ Ibid., k. 29–30, aktykacja testamentu A. Bakiewicz, 9 VII 1711 r.

⁶⁸ Ibid., k. 27–28, testament J. Hanusowskiego, Golnie Macajcie, 23 IX 1710 r.

⁶⁹ LVIA, SA 14755, k. 263–264, pismo W. M. i E. K. Ambutowiczów, Kroki, 2 VI 1722 r.

⁷⁰ Ibid., SA 14756, k. 202–203, pismo Jacyniczów, Lewikojnie, 15 V 1724 r.

Sędzia sądu ziemskiego żmudzkiego Wiktor Chryzostom z Siekierza Szykier 10 III 1731 r. przekazał dla Barbary Żołąkówny i wszystkich krokowskich katarzynek, mających szczupłe suficjencje, posiadłość Plintagole w powiecie jaswońskim, nabytą od Jucewiczów. Niegdyś należała ona do posiadłości stołowych biskupów żmudzkich. Biskup A. Horain nadzorował przekazanie katarzynkom owych dóbr, wysyłając w tym celu komisarzy z zadaniem ustalenia granic. W zamian za ten dar siostry miały dopilnować, aby przez rok zostały odprawione, przy wybudowanym przez darczyńcę ołtarzu, 24 msze za duszę jego rodziców Michała i Marianny, jego żony Konstancji i odpuszczenie grzechów samego Wiktora Chryzostoma. Na sprawowanie mszy dodatkowo przeznaczono 90 tymfów. Dodatkowe 120 tymfów testator przekazał 12 katarzynkom, po 10 tymfów dla każdej z nich na воск i oświetlenie, aby mogły przez długie noce modlić się za zmarłych i za biskupów⁷¹. W dniu 7 VI 1731 r. sporządzono inwentarz posiadłości Plintagoła, przekazując go B. Żołąkównie i pozostałym siostram⁷².

Zapisów na rzecz katarzynek w drugiej połowie XVIII w. nie udało się odnaleźć. Istnieją jednak przekazy informujące, w jaki sposób dbano o posiadłości. Dnia 1 IX 1758 r. rektor kowieńskich jezuitów Kazimierz Przyałgowski w imieniu całego kolegium dokonał wymiany posiadłości ziemskich z przełożoną katarzynek Różą Mejerówną. Zakonnice przekazały jezuitom posiadłość w Rukach zwaną Szachownice Jakubieliszki, którą nabyły od Zapolskich, i inną posiadłość w Michniunach, otrzymaną po panach Iwaszkiewiczach. W zamian otrzymały należące dotąd do jezuitów ziemie w Jawgielach zwane Łupikiszki (*alias* Gieyszyszki lub Gieczysyski)⁷³.

Sprawami sądowymi w imieniu katarzynek zajmowali się ich plenipoteneci. W 1760 r. przełożona Róża Mejerówna powierzyła cześnikowi żmudzkiemu Bonawenturze Koszucowi odzyskanie od byłego najemcy – Żyda Abela Aronowicza zobowiązań w wysokości 780 tymfów i 624 tymfów „od lat osmiu należącey prowizyi”⁷⁴. Abel siedem lat wcześniej, nie zapłaciwszy, wyjechał (uciekł) do Wilna, gdzie zamieszkał przy ulicy Żydowskiej⁷⁵. W sprawie o doznane szkody majątkowe z ciwunem Małych Dyrwianów Walerianem Bilewiczem zakonnicę reprezentował rotmistrz powiatu kowieńskiego Wawrzyniec Pikturna. Jednak katarzynki, w porównaniu np. z kowieńskimi benedyktynkami, niezbyt często wchodziły w spory sądowe. Wszystkie ich posiadłości były

⁷¹ Ibid., SA 14762, k. 321–324, pismo W. Ch. Szykiera, Plintagole, 10 III 1731 r.

⁷² Ibid., k. 325–326, inwentarz dóbr Plintagole, 7 VI 1731 r.

⁷³ LVIA, SA 13870, k. 150–151, pismo K. Przyałgowskiego, 1 VIII 1758 r.; *ibid.*, k. 148–149, pismo katarzynek krokowskich, 1 VIII 1758 r.

⁷⁴ MAB, f. 37-7229, k. 1, pełnomocnictwo R. Mejerówny, Kroki, 15 V 1760 r.

⁷⁵ *Ibidem*.

skoncentrowane wokół Kroków, dzięki czemu można było ich dość łatwo dogłądać, a przypadki nieuczciwych najemców nie były częste.

Jako obrazowy szczegół z życia gospodarczego klasztoru można wskazać na fragment listu Róży Mejerówny z 7 VIII 1780 r. wysłany do ciwuna szawdowskiego Terebesza w Rezgach. Proszono w nim o wyznaczenie zgodnie z umową 8 purów jęczmienia na potrzeby katarzynek. Wspomniano w nim też, że wcześniej, przez dwa lata przekazywane były klasztorowi pieniądze. Przełożona twierdziła, że wysłała w tym celu wozy; zapobiegliwie zatroszczyła się o transport. W dniu 14 sierpnia R. Mejerówna pokwitowała, że Terebesz zapłacił należny klasztorowi podatek w wysokości 7%⁷⁶.

Z zachowanych materiałów źródłowych wynika, że szlachta, szczególnie ta pochodząca z najbliższych miejscowości i mająca osobiste związki z zakonnikami, wspierała krokowski klasztor materialnie, fundowała msze, prosiła o modlitwę za żywych i umarłych, w przypadku sieroctwa przekazywała pod opiekę zakonnice swoich potomków. Na tej podstawie można wysunąć wniosek, że katarzynki były dla lokalnej społeczności ważnym miejscem wstawiennictwa duchowego. Zapisy przeznaczone dla katarzynek nie były duże. Składały się na nie pieniądze i sprzęty liturgiczne. Do składania ofiar na rzecz klasztoru zachęcało osiemnastowieczne rozumienie śmiertelności, a ponadto epidemia dżumy z początku owego stulecia i inne nieszczęścia dotykające ludność.

WNIOSKI

Podsumowując, można zaobserwować, że klasztor katarzynek w Krokach w XVIII w. funkcjonował niezależnie od warmińskiej kongregacji katarzynek. Zakonnice z Kroków pozostawały pod jurysdykcją biskupów żmudzkich. Do lat siedemdziesiątych XVIII w. wymagano od nich stosowania się do równie surowej klauzury jak w przypadku benedyktynek w Krożach. Jednak nie można na podstawie źródeł określić, w jakim stopniu było to wcielane w życie. Dokumenty wskazują jedynie przypadki łamania tego wymogu w obydwu klasztorach.

Podstawowymi źródłami dochodów katarzynek krokowskich były dary otrzymane od biskupów żmudzkich, zapisy dokonane przez przedstawicieli szlachty i posagi wnoszone przez nowicjuszek. Wspólnota katarzynek w Krokach nie była liczna, w jej skład wchodziło zwykle ok. 12 członkiń będących szlachciankami, najczęściej pochodzących ze Żmudzi lub okolicznych ziem. W latach 1680–1797 śluby wieczne złożyło 48 zakonnice. Katarzynki korzystały z drewnianego kościoła pochodzącego z 1692 r. i klasztoru z 1722 r. W ko-

⁷⁶ Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius (Litewska Biblioteka Narodowa im. Marcina Mażwida), f. 94-1335, k. 1, kwit R. Mejerówny, Kroki, 14 VIII 1780 r.

ściele pod wezwaniem Świętej Trójcy i św. Katarzyny Dziewicy i Męczennicy znajdowało się sześć ołtarzy, a w klasztorze 15 cel zakonnych, refektarz, parlatorium i infirmeria.

Oprócz modlitw zapisanych w regule katarzynek, siostry w Krokach odmawiały Godzinki o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Marii Panny oraz inne modlitwy, odprawiały Drogę Krzyżową, sprawowały opiekę nad bractwami św. Barbary i Najświętszej Marii Panny Szkaplerznej. Katarzynki zajmowały się wychowaniem oraz kształceniem dzieci, szczególnie sierot, a także spełniały funkcje charytatywne.

W XVIII w. klasztor w Krokach przestrzegał tradycji i obrządków katarzynek, jednocześnie rozwijając lokalne zwyczaje. Z tego połączenia powstał swoisty typ żmudzkich katarzynek. Mając wsparcie biskupów żmudzkich i bliższej i dalszej społeczności, katarzynki krokowskie ożywiły życie religijne na terenie Żmudzi. Zgodnie z własnym rozumieniem oraz miejscowymi warunkami, dbały o określony przez Kongregację Św. Katarzyny styl życia i charakter religijności.

tłum. z j. litewskiego Tomasz Błaszczak

Nadesłany 5 I 2019

Nadesłany po poprawkach 10 V 2019

Zaakceptowany 27 VI 2019

Prof. dr Vaida Kamuntavičienė
Katedra Historii Wydziału Humanistycznego
Uniwersytet Witolda Wielkiego w Kownie
e-mail: v.kamuntaviciene@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9147-4214

THE BRANCH OF ST. CATHERINE'S SISTERS OF BRANIEWO IN SAMOGITIA:
THE CONVENT OF ST. CATHERINE'S SISTERS IN KRAKĖS IN THE 18TH CENTURY

Abstract

Key words: Samogitia, Krakėš, Warmia [Ermland], Braniewo, 18th century, the Congregation of St. Catherine of Alexandria

The Samogitian bishop Jerzy Tyszkiewicz founded the Convent of St. Catherine in Krakėš in 1645. The research on St. Catherine's Sisters in the 18th century has received the least attention from researchers. On the basis of manuscripts and published sources, the article discusses the attitude of the Samogitian bishops towards St. Catherine's Sisters; it provides data about the material situation of the convent and the church, the relations of St. Catherine's sisters with the community, and directions of piety.

In addition, the research on the collective biography of St. Catherine's Sisters has been carried out.

The research has revealed that the community of St. Catherine's Sisters in Krakės was relatively small; at a certain point, it consisted of 12 nuns of noble origin from Samogitia and the neighbouring territories. Some information has been found about 48 nuns who gave eternal vows in 1680–1797. They lived and prayed in a wooden church built in 1692 and a wooden convent built in 1722. In the Church of St. Trinity and St. Catherine, Virgin and Martyr, there were six altars; the convent consisted of 15 cells, a refectory, a parlatorium, and an infirmary. The main sources of material livelihood of St. Catherine's Sisters in Krakės were donations of the Samogitian bishops and the nobility and dowries of the novices; however, the convent was not rich.

Even though St. Catherine's Sisters in Krakės adopted the regulation of the Congregation of St. Catherine of Alexandria, Virgin and Martyr, in 1673, they developed independently and established local traditions; for instance, at some point they followed a strict clausura, which limited their possibilities to carry out apostolic activities behind the walls of the convent. St. Catherine's Sisters focused on the education of children (especially orphans) and performed caritative functions. In addition to the prayers indicated in the regulation of St. Catherine's Sisters, the nuns in Krakės prayed the Liturgy of the Hours of the Blessed Virgin Mary's Immaculate Conception, the Stations of the Cross, and other prayers. They also took care of the Fraternity of St. Barbara and Holy Mary Scapular, which operated at the convent.

EINE NIEDERLASSUNG DER KATHARINENSCHWESTERN
VON BRAUNSBURG IN SAMOGITIEN

DAS KLOSTER DER KATHARINENSCHWESTERN IN KRAKĖS IM 18. JAHRHUNDERT

Abstract

Schlüsselwörter: Samogitien, Krakės, Ermland, Braunsberg, 18. Jh., Kongregation der Schwestern von der hl. Jungfrau und Martyrin Katharina

Das Kloster der hl. Katharina in Krakės wurde im Jahr 1645 von Jerzy Tyszkiewicz, dem Bischof von Samogitien, gestiftet. Die Geschichte des Klosters im 18. Jh. hat in der Forschung kein großes Interesse gefunden. Der vorliegende Artikel befasst sich mit dieser Zeit in der Geschichte des Klosters und stützt sich dabei auf handschriftliche und gedruckte Quellen. Der Fokus liegt auf den Beziehungen zwischen den samogitischen Bischöfen und dem Kloster, auf der materiellen Lage des Konvents, den Beziehungen zwischen den Ordensfrauen und der gesellschaftlichen Umgebung und den Richtungen der Frömmigkeit, die im Kloster bestimmend waren. Außerdem wird ein Versuch unternommen, eine kollektive Biografie der Ordensfrauen aus dem Kloster der hl. Katharina zu erstellen.

Die Untersuchungen haben gezeigt, dass die Gemeinschaft der Katharinenschwestern in Krakės nicht groß war. Sie bestand aus etwa 12 Ordensfrauen von adliger Ab-

kunft, die meistens aus Samogitien oder den umliegenden Orten kamen. Es haben sich einige Informationen erhalten über 48 Ordensschwestern, die ihre Ordensgelübde in den Jahren 1680–1797 ablegten. Sie wohnten und beteten in der 1692 erbauten Holzkirche und in dem 1722 ebenfalls aus Holz errichteten Klostergebäude. Die Kirche unter dem Patronat der hl. Dreifaltigkeit und der hl. Katharina hatte sechs Altäre. Das Kloster bestand aus 15 Zellen für die Schwestern, dem Refektor, dem Parlatorium und der Krankenabteilung.

Die materielle Ausstattung des Klosters stammte hauptsächlich aus Schenkungen der Bischöfe von Samogitien, vom Adel und aus den Aussteuern der Ordensfrauen. Der Konvent war nicht reich.

Auch wenn die Katharinenschwestern von Krakès 1673 die Regel der Gemeinschaft der Schwestern von der hl. Jungfrau und Märtyrin Katharina aus dem Bistum Ermland übernahmen, so entwickelten sie sich doch selbstständig und kultivierten örtliche Gebräuche. Sie hielten eine strenge Klausur, die die Möglichkeiten ihrer Aktivität außerhalb der Klostermauern begrenzte. Die Ordensfrauen konzentrierten sich auf die Erziehung von Kindern (vor allem von Waisen) und übten caritative Tätigkeiten aus. In ihrer Liturgie pflegten sie das Stundengebet und andere Gebete. Außerdem betreuten sie die Bruderschaft von der hl. Barbara und vom Skapulier Unserer Lieben Frau.

BIBLIOGRAFIA

- Borkowska, Małgorzata. *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, vol. 3: *Wielkie Księstwo Litewskie i Ziemie Ruskie Korony Polskiej*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2008.
- Borkowska, Małgorzata. *Panny siostry w świecie sarmackim*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002.
- Borkowska, Małgorzata. *Zakony żeńskie w Polsce w epoce nowożytnej*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2010.
- Bönigk, Andreas. "Die Kongregation der Schwestern von der hl. Katharina J. M." *St Katharina Gruss* 21 (1933): 84–93.
- Canonizationis Servae Dei Reginae Protmann gundatricis Congregationis Sororum a S. Catharina V. et M. (1552–1613)*. Roma: Tipografia Guerra, 1993.
- Drungilienė, Gita. "Kauno ir Kražių benediktinių įžadų aktai (XVII a. – XIX a. II pusė)." In *Benediktiniškoji tradicija Lietuvoje*, edited by Liudas Jovaiša, 99–102. Vilnius: Aidai, 2008.
- Flaga, Jerzy. *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2004.
- Giniūnienė, Asta. *Kryžiaus kelias Lietuvoje XVIII a. antroje pusėje – XX a. pradžioje. Sklaida ir raiška*. Vilnius: Dailės akademijos leidykla, 2013.
- Grigaliūnaitė, Roberta. "Krakių kotryniečių vienuolijos sudėtis XVII–XVIII a." In *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moterų vienuolijos: istorija ir paveldas*, edited by Aušra Vasiliauskienė, 141–154. Kaunas: VDU, 2014.

- Janonienė, Rūta. "Krakių kotryniečių vienuolynas." In *Lietuvos vienuolynai. Vadovas*, edited by Rūta Janonienė and Dalia Klajumienė, 126–127. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998.
- Jatulis, Paulus, ed. *Codex Mednicensis seu Samogitiae dioecesis*, vol. 2. Roma: Academia Lituana catholica scientiarum, 1989.
- Juzumas, Vladas. *Žemaičių vyskupijos aprašymas*. Edited by Mindaugas Paknys and Antanas Ivinskis. Varniai: Žemaičių vyskupystės muziejus, 2013.
- Kamuntavičienė, Vaida. "The Founding of the Convent of the Congregation of St Catherine in Krakės in the 17th Century." *Lithuanian Historical Studies* 22 (2018): 1–27.
- Kviklys, Bronius. *Lietuvos bažnyčios*, vol. 3: *Kauno arkivyskupija*. Chicago: Lithuanian Library Press, 1983.
- Kviklys, Bronius. *Mūsų Lietuva*, vol. 2. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1965.
- Meilus, Elmantas. *Žemaitijos kunigaikštystės miesteliai XVII a. II pusėje – XVIII a. (rada, gyventojai, amatai, prekyba)*. Vilnius: LII leidykla, 1997.
- Meiwes, Relinde. *Von Ostpreußen in die Welt. Die Geschichte der ermländischen Katharinen-schwester (1772–1914)*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2011.
- Rabikauskas, Paulus, ed. *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lithuaniae*, vol. 1: *Dioecesis Vilmensis et Samogitiae*. Roma: Academia Lituana catholica scientiarum, 1971.
- Śliwińska, Barbara. *Dzieje Zgromadzenia Sióstr Świętej Katarzyny Dziewicy i Męczennicy 1571–1772*. Olsztyn: „Hosianum”, 1996.
- Śliwińska, Barbara. *Dzieje Zgromadzenia Sióstr Świętej Katarzyny Dziewicy i Męczennicy*, vol. 1: *1571–1772*. Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, 1998.
- Śliwińska, Barbara. *Geschichte der Kongregation der Schwestern der heiligen Jungfrau und Märtyrin Katharina 1571–1772*. Münster: Selbstverlag des Historischen Vereins für Ermland, 1999.
- Śliwińska, Barbara. "Zgromadzenie sióstr świętej Katarzyny Dziewicy Męczennicy na Litwie (1645–1995)." *Studia Warmińskie* 33 (1996): 273–293.
- Vaišnora, Juozas. "Kotrynietės." In *Lietuvių enciklopedija*, vol. 12, 498–500. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1957.
- Valančius, Motiejus. *Raštai*, vol. 2. Vilnius: Vaga, 1972.